

Jure Gašparič

PISATI POLITIČNO ZGODOVINO REPUBLIKE SLOVENIJE

Izvleček

Avtor v prispevku obravnava problematiko raziskovanja in pisanja politične zgodovine Republike Slovenije po letu 1991. Po uvodni ugotovitvi, da ljudje od vsega začetka niso zaupali politikom in strankam, zastavi vprašanje, kako so ti ves čas ravnali, kako so se razvijale politične institucije, kako so se prilagajale svetu in času, ki se je v dvajsetih letih spremenil. Najprej predstavi številne dileme in metodološke posebnosti problematike (problem historične distance, smiselnost početja, neobvladljivost in specifičnost virov), nato pa oriše mogoče pristope in načine spopadanja z izzivom. V drugem delu prispevka povzame ugotovitve lastnega raziskovanja tega obdobja (o polarizaciji, personalizaciji, medializaciji in informalizaciji politike), jih vpenja v širši evropski okvir in poleg tega zariše še izziv za prihodnje raziskovanje.

Ključne besede:

politična zgodovina, 1991–2016, Slovenija, politične stranke

»Zdaj nastaja nov politični spekter ...«

Poskus pisanja besedila o razvoju slovenske politike v zadnjega četrta stoletja je za zgodovinarja poseben izziv in svojevrstna pustolovščina. Najbolje jo je ilustrirati s pogledom nekam na začetek in nekam na konec obdobja – skrajnosti v zgodovino pisju namreč pomagajo pravilno umestiti in interpretirati procese. Pojdimo najprej v leto 1993, v tedaj mladi Državni zbor, ki ga je tisto jesen sredi jedke proračunske razprave obiskal češki predsednik Václav Havel, »državljan Havel«. Nekdanji disident, dramatik in politični esejist je v skladu s svojo politično mislijo o »antipolitični politiki«²¹ v kratkem govoru nagovoril slovenske poslance. Priljubljeni Havel je simboliziral romantično, »žametno« podobo tranzicije, ki pa je bila v svojem bistvu na Češkem in tudi v Sloveniji precej bolj groba.

»Ena izmed stvari, ki nas prav gotovo povezuje, je tudi ta, da tako vi kot tudi mi gradimo parlamentarno demokracijo,« je povedal Havel. »Zdaj nastaja nov politični spekter, novi politični subjekti, ki iščejo svojo lastno identiteto in svoje mesto ... Ta dramatična, zanimiva in vzburljiva situacija pa v sebi skriva vrsto nevarnosti, na katere bi morali biti posebej pozorni. Ena izmed takih nevarnosti je po mojem mnenju ta, da se lahko zgodi, da bi stranke v našem prostoru imele predimenzionirano vlogo ... Kot da ne bi bile stranke tiste, ki bi morale služiti državi, ampak naj bi bila država tista, ki naj bi služila strankam ... Jaz si srčno želim, da bi se tako vaš kot tudi naš parlament obvaroval vseh teh nevarnosti, ki na nas v tej težki fazi prežijo.«²²

Kakor opozarjajo zadnje raziskave čeških kolegov, se po Havlovem mnenju češki parlament »ni obvaroval« nevarnosti. Havel kot predsednik ga je neprestano kritiziral, češ da je obotavljiv in počasen in da skrbi le za strankarske koristi, in pri tem žel široko odobravanje češkega prebivalstva.²³ A Havlu niso pritegnili le njegovi sodržavljanji, marveč tudi prebivalci Slovenije. Že v času oblikovanja slovenskega političnega sistema, ko je bilo v državi veliko optimizma, ljudje niso zaupali političnim institucijam, strankam in politikom.²⁴ V naslednjih letih je Slovenija postala absolutni prvak v skoraj vseh statističnih kategorijah, s katerimi so v Bruslju primerjali države evropskega vzhoda, uveljavila se je krilatica o zgodbi o uspehu, a stališče o politiki in strankah se ni spremenilo. Nasprotno, če se pomaknemo na konec »naše dobe«, v leto 2013, lahko ugotovimo, da so ljudje svoje mnenje le še utrdili.

21 Suk, *Od nezmožnosti politike k politice jako umění možného*, str. 16–51.

22 DKO DZ RS, *Dobesedni zapis 13. seje I. mandata DZ z dne 9. 11. 1993*.

23 Gjuríčová, *Anti-politics and anti-parliamentarism*.

24 Toš (ur.), *Vrednote v prehodu VIII*, str. 302.

Leta 2013 se je nezadovoljstvo zaradi gospodarske krize bolj in bolj poglobljalo in vse konkretnije usmerjalo proti političnim elitam.²⁵ Splošno negodovanje, razočaranje, užaljenost in nezaupanje zaradi – po prepričanju ljudi – neustreznega odzivanja države je sčasoma preraslo v neposredne proteste. Pojavljala so se gesla o zgrešenosti političnega sistema, vrstili pozivi k uvajanju neposredne demokracije ... Politika je spet zelo očitno postala podobna najstarejši obrti, kar je eden od protestnikov brutalno neposredno izrazil v sicer vulgarnem, a politično izjemno sporočilnem transparentu: »Fukat al pa dnar nazaj!«

Začetek in konec »naše dobe« sta tako na prvi pogled problemsko zelo povezana. Vzročno-posledični odnos je videti tako: pred četrto stoletja smo začeli graditi politični sistem, a od vsega začetka ugotavljali, da ne deluje najbolje in da mu ne gre zaupati. Na koncu naše dobe smo to pokazali s protesti. Interpretacija je enostavna, a ji manjka važen del – *politika sama*. Kako so ves čas ravnali politiki, kako so se razvijale politične institucije, kako so se prilagajale svetu in času, ki se je v dvajsetih letih spremenil? Očitno povsem drugače od pričakovani ljudi. So mar politiki torej neracionalna bitja? So neracionalna bitja volivci, ki ves čas volijo domnevno neprimerne politike? Le kako pojasniti in opisati politiko v sodobnem svetu? Václav Havel je nekoč dejal: »Živimo v postmodernem svetu, v katerem je vse mogoče in nič gotovo.«²⁶ Obdobje po hladni vojni je po mnenju marsikaterega zgodovinarja nejasno in kaotično, »unlesbar«,²⁷ s politiko pa ni nič drugače. Kljub številnim podobnostim iz politične zgodovine starejših obdobji je podajanje v njeno drobno zares prava pustolovščina, ki že na začetku odpira nekaj pomembnih metodoloških vprašanj, a hkrati ponuja nekaj vnaprejšnjih odgovorov.

O posebnosti teme in dilemah

Prvi odgovor, ki ga je pogosto mogoče zaslediti v medijih in delu strokovne javnosti, je ta, da je raziskovanje slovenske politike po letu 1991 že zanimiva in relevantna tema, a o njej ni mogoče napisati ničesar zares novega, vsaj nič takega, kar ne bi sproti kronisti in premišljevalci dogajanja že zapisali.²⁸ Ta zgodovina bi

25 Oris leta 2013 temelji na mojem besedilu o šestem mandatu Državnega zbora. Gl. Gašparič, *Slovenski parlament*.

26 Cit. po Rödder, 21. o. *Eine kurze Geschichte*, str. 11.

27 Prav tam.

28 Ob izidu biografije nekdanjega predsednika Milana Kučana je novinar časnika Delo ravno tako opozoril na to dilemo, ko je vprašal avtorja Boža Repeta: »Nekaj kolegom sem omenil, da berem vašo knjigo. Vsi so mi zastavili isto vprašanje: 'Je v njej kaj novega?' V pomenu, ali prinaša razkritje, ki bo ovrglo doslej veljavne interpretacije ...« – Grah, Vem za pričakovanja.

torej bila smiselna le, če bi raziskovalcu prišla pod roke zanesljiva dokumentacija o kaki neznani ali nepojasnjeni politični aferi iz zadnjega četrta stoletja.

Drugi vnaprejšnji odgovor, ki je pravzaprav že dilema, zadeva vprašanje obče smiselnosti raziskovanja procesov, ki še niso zaključeni oziroma vsaj ne vemo, da bi bili zaključeni. Četrta stoletja slovenske države je pač doba večplastne tranzicije, ki v vseh svojih podobah in valovih še ni zaključena, hkrati so jo soustvarjale elite, ki so še zmeraj vsaj deloma javno aktivne (in procese seveda razlagajo po svoje). Čas naj bi bil za pogled zgodovinarja torej še premlad. Nekaj, kar je danes videti zelo pomembno in bi zgodovinarji postavili v ospredje zanimanja in raziskovanja, je lahko čez čas videti povsem nepomembno (in obratno).²⁹ Zgodovina sedanjosti, kakor jo je poimenoval George Kennan, naj torej ne bi bila zares mogoča.

S časovno komponento je povezana naslednja dilema, ki pa je že tudi izziv. Kako kot zgodovinar sploh metodološko ustrezno raziskovati nedavno politiko in fenomen političnega? Gradivo, ki je na voljo, je namreč brezbrežno v vseh ozirih – po količini in po problemski in znanstveni širini. Poleg enormne količine gradiva, ki ga proizvedejo mediji, je mogoče zbirati tudi ustne vire udeležencev političnega dogajanja in uporabljati množico gradiva, ki ga sproti proizvede in objavi država oziroma njene institucije. To je po eni strani bolj raznovrstno, kakor denimo gradivo iz obdobja prve jugoslovanske države, hkrati pa tudi obsežnejše in bolj celovito (neodbrano, v celoti ohranjeno). Zlasti avdiovizualno gradivo, ki najbolj vpliva na dojetje sveta današnjih generacij, predstavlja poseben izziv in v precejšnji meri problematizira stoletno historiografsko pravilo: *Quod non est in actis non est in mundo*.³⁰ Ob tem danes nastaja velika količina internetnih in drugih digitalnih vsebin – tвити, objave na Facebooku, SMS-sporočila ... Že nekaj odmevnih javnih zgodb je sprožila ravno objava tovrstnih medijev, toda temu navkljub jih sistematično nihče ne arhivira. Zgodovinar naj sodobnejšega obdobja ima obenem na voljo številne študije, analize in tudi grobe podatke drugih ved, ki se ukvarjajo s sodobnostjo.

(Ne)obvladljivost gradiva na eni strani je tesno povezana z njegovo raziskovalno uporabnostjo na drugi. Kakopak je za raziskovalca uporabno vsako gradivo, vprašanje je le, kaj in kako raziskuje, toda gradivo za najnovejšo dobo je v veliki meri prepojeno s predsodkom, da predstavlja le povrhnjico dogajanja – v skladu s prej omenjenim odgovorom oziroma prepričanjem, da o »svoji« dobi že vse vemo, česar pa ne vemo, je skrito in bo ostalo skrito.

29 Rödder, 21.o. *Eine kurze Geschichte*, str. 13.

30 O izzivih, ki jih za raziskovalca sodobnosti predstavljajo avdiovizualni mediji. Gl. Lindenberger, *Vergangenes Hören und Sehen*, str. 72–85.

O pristopih k temi in dilemam

Izzivov in dilem je nedvomno precej, vprašanje je, kako temu streči. Prva dilema (bolj predsodek) za raziskovalca, ki pravi, da o tem času ni mogoče napisati ničesar novega, je še najlažje obvladljiva. Pri vsakršnem resnem in metodološko osmišljenem raziskovanju namreč že teoretično ne moremo vedeti, do kakšnih interpretativnih ugotovitev bomo prišli, vsakršno vnaprejšnje ocenjevanje se lahko izkaže za zgrešeno. Ravno tako so vprašanja, ki smo si jih zastavili včeraj, morda čisto drugačna in nebistvena v primerjavi z vprašanji, ki nas zanimajo danes. Še nedolgo nazaj je bilo pomembno, kateri politik je bil član ZKS, danes nas že zanimajo druge reči. Tovrstno prevpraševanje je ne nazadnje bistvo in obča značilnost zgodovinarstva, ki zadeva vsa historična obdobja. Sedanjost, okolje, v katerem živimo, zmerom diktira raziskovalna vprašanja. Finančna kriza iz leta 2008 je v Nemčiji sprožila občutno povečano zanimanje za gospodarsko zgodovino nasploh.³¹

Druga dilema, ki pravi, da je sodobni čas za zgodovinarja premlad, saj je za resno raziskovanje potrebna zgodovinska distanca, je do neke mere upravičena. Gotovo je enostavneje raziskovati oddaljen in zaključen proces kakor današnji, na videz kaotični čas. Stvari je lažje interpretirati, če vidimo celoto, začetek in konec. Toda prednost, ki jo predstavlja distanca, v sebi skriva nemajhno past – vedenje o koncu. Če poznamo zaključek nekega procesa, smo izpostavljeni nevarnosti, da mu bomo prilagodili vso interpretacijo dogajanja. Znanemu koncu (posledici) bomo iskali logične vzroke v ravnanjih ljudi in pri tem pozabili, da se v zgodovini stvari dogajajo tudi takrat, ko jih nihče ne načrtuje.³² Zgodovinar sedanjosti konca ne pozna, zato relacija med namenom in domnevnim rezultatom ne more ogroziti njegove analize.³³

A po drugi strani se je treba tudi zavedati, da lahko ima zgodovina sedanjosti precej neposredne učinke na oblikovanje samopodobe države in državljanov, saj proučuje časovno bližnjo dobo in torej nagovarja spomin živečih oziroma njihovih neposrednih prednikov. Zgodovina sedanjosti razlaga »naš čas«, zato posamez-

31 Bösch in Danyel, *Die Zeitgeschichtsforschung und ihre Methoden*, str. 9–21, tukaj str. 13. Rödder, 21. o. *Eine kurze Geschichte*, str. 13.

32 Zgodovinar idej in konceptov Quentin Skinner to napako imenuje »myth of prolepsis«. Eden od raziskovalcev procesa razpada Jugoslavije Dejan Jović opozarja na pogostost te napake pri razlaganju konca SFRJ. – Jović, *Razlozi za raspad socialističke Jugoslavije*, str. 91–157, tu zlasti str. 142–152.

33 Nemški zgodovinar Andreas Wirsching, avtor izjemne knjige o zgodovini Evrope v našem času, ravno tako pravi, da je prednost raziskovanja sedanjosti »erzwungene Verzicht auf jegliche Teleologie«. Zgodovinar namreč ni izpostavljen nevarnosti teleološkega iskanja smisla in cilja zgodovine. – Wirsching, *Der Preis der Freiheit*, str. 14–15.

nikom ni vseeno, kako je ta zapisan (To sicer ni le problem zgodovine sedanjosti, marveč vse sodobne zgodovine – pri nas v večji meri zadeva zgodovinarje druge svetovne vojne.). Zgodovinopisje lahko pripomore h graditvi »ustrezne« samopodobe, kakor se je zgodilo v Nemčiji po drugi svetovni vojni, ko se je izoblikoval mit o »Erfolgsgeschichte«, in tudi v Veliki Britaniji, kjer so čas dolgo označevali kot »post-war consensus«. ³⁴ Nagovarjanje živih sodobnikov je tako za zgodovinarja posebna past, vendar nedvomno lažje obvladljiva kakor količina in raznovrstnost gradiva.

Če so zgodovinarji še pred nekaj desetletji ugotavljali, da zgodovina najnovejših obdobj ni mogoča, saj v vseh arhivih načeloma velja tridesetletna zapora dostopa do gradiva, je položaj danes ravno nasproten. Virov je ogromno, predvsem pa so ti v mnogih ozirih *drugačni* kakor denimo viri za proučevanje zgodovine prve Jugoslavije. V obeh primerih lahko dogodkovno plat politike gradimo na časopisju, v obeh primerih si deloma lahko pomagamo z ohranjenimi dokumenti (zanimivo se zdi, da zgodovinar nima na voljo ne celovitih arhivov predvojnih političnih strank ne arhivov današnjih strank), ³⁵ v obeh primerih lahko posežemo po politični memoaristiki ³⁶ in dobesednih zapisih parlamentarnih sej, več podobnosti pa ni najti. Seveda se postavlja vprašanje, v kolikšni meri je za političnega zgodovinarja drugačnost virov ovira pri raziskovanju. To načeloma ne bi smela biti ovira, gotovo pa je svojevrsten izziv. Najprej se je treba zavedati, da ima vsako obdobje svoje vire z njimi lastnimi značilnostmi. Gradivo o terezijanskih reformah iz 18. stoletja se seveda razlikuje od gradiva za zgodovino partije po letu 1945, to pa je spet drugačno od gradiva o politiki naše dobe. Danes je svet drugačen, posameznik deluje in dela v skladu z nekimi drugimi smernicami. Nekdaj je bilo veliko zapisnikov, pogosto so v arhivih še osebne beležke, pisma ... danes tega gradiva za zgodovinarje načeloma ni, imamo pa na voljo televizijo, internet, žive udeležence dogajanja ... Vire, ki na prvi pogled delujejo manj zanesljivo od arhivskega dokumenta, čeprav so lahko veliko bolj povedni. To še posebej velja za ustne vire, očitvidce, ki so nekoč veljali za »sovražnike zgodovinarja«, ³⁷ v resnici pa lahko precej obogatijo razpo-

34 Britanska historiografija je povojni »konsenz« označila za mit. – Metzler, *Zeitgeschichte*.

35 Zaenkrat je v Arhivu Republike Slovenije le gradivo treh strank – socialistov, zelenih in LDS. Med temi je bila LDS najbolj vplivna in tudi najdlje doslej je sodelovala v vladah (SI AS 366, Socialistična stranka Slovenije (1990–1993), SI AS 2117, Zeleni Slovenije (1990–1993), SI AS 2111 Liberalna demokracija Slovenije (1976–2011)).

36 Spominskih zapisov politikov naše dobe sicer ne manjka, a se ti bodisi osredinjajo na čas osamosvajanja bodisi predstavljajo zgolj zbir razmišljanj in zapisov o nekem času (kar je sicer tudi nadvse zanimivo in raziskovalno uporabno). Le malo je sistematičnih in kronološko urejenih besedil o konkretnem političnem dogajanju (gl. npr. Hvalica, *Zadnja replika*. Ribičič, *Siva tipka 074*. Potrč, *Klic k razumu*).

37 To besedno zvezo je skoval Wolfgang Kraushaar, ko je problematiziral nemško zgodovinopisje o gibanju 1968. – Metzler, *Zeitgeschichte*.

ložljivi historiografski material, če pričevanja le ustrezno zbiramo in metodološko obdelamo.³⁸

Vse vire naše dobe – klasične, znane že iz preteklih dob, in novejša (digitalna) – lahko temeljito analiziramo in pretehtamo le ob pritegnitvi dveh načinov pristopa – z *interdisciplinarnostjo* in s pomočjo orodij, ki jih danes ponuja *digitalna humanistika*. Slednja omogoča postavljanje novih raziskovalnih vprašanj in obdelavo izjemnih količin gradiva, interdisciplinarnost pa bolj celovit in usmerjen pristop. Raziskovanje sodobnosti se namreč bolj in bolj osredotoča na teme in probleme, pri čemer padajo meje med posameznimi disciplinami.³⁹

In kako je naposled s predsodkom, da gradivo, ki je na voljo, ne odstira vseh skrivnosti? Podobno kot nekoč. Tudi v habsburški monarhiji in v prvi Jugoslaviji so bili prepričani, da so se politične odločitve sprejemale za vrati zakajenih kabinetov in kavarn, o čemer pričajo (včasih medsebojno različni) zapiski političnih akterjev.

Ekskurz o gradivu naše dobe bi lahko na načelni ravni bil še veliko daljši od pravkar zapisanega, vseh konkretnih problemov niti ni mogoče predvideti. Na tem mestu bi zato poudaril le še enega, s katerim sem se soočil sam in je bil tesno povezan s količino gradiva in gostoto političnega dogajanja. Če ima raziskovalec ambicijo vsaj približno celostno orisati neko politično dobo, mu masa gradiva v začetnih fazah narekuje *deskriptiven* pristop. Želja po obvladovanju in zajetju *vsega* tako sama po sebi krni metodološko kreativnost.⁴⁰ Če pa ima raziskovalec na voljo le malo gradiva, je prisiljen poseči po drugačnih pristopih in je obenem lahko bolj drzen pri postavljanju tez.

Ugotovitve in izzivi

Ob vseh dilemah in metodoloških izzivih sem pri svojem raziskovanju doslej napravil prvi korak v pustolovščino in pripravil kratek deskriptiven oris politične zgodovine samostojne Slovenije, na katerega podlagi je že mogoče zastavljati nova vprašanja, a hkrati tvegati s prvimi ugotovitvami.⁴¹ Kaj lahko sklepamo o politični zgodovini zadnjega četrta stoletja?

38 Gl. Čepič et al., *Prikrita modra mreža*.

39 Tako pri nas že v praksi sodelujemo (oz. smo sodelovali) politologi, pravniki, jezikoslovci, antropologi in zgodovinarji. – Gl. npr. program konference *Parliaments and Methodology: Anthropological, Discourse-Oriented and Digital Approaches to Parliamentary History*.

40 Bösch in Danyel, *Die Zeitgeschichtsforschung und ihre Methoden*, str. 9–10.

41 Osnovno dogodkovno nit z glavnimi poglavji postosamosvojitvenega razvoja sem začrtal v knjigi o zgodovini slovenskega parlamenta. Gl. Gašparič, *Državni zbor 1992–2012*.

Najprej se gotovo potrjuje uvodna ugotovitev, da je naša doba zelo *dinamična*, dogodkovno gosta in »*neberljiva*«. Navkljub relativni politični stabilnosti vlad (v primerjavi z denimo Češko) je bil strankarski prostor nestabilen in spreminjajoč, v neprekinjenem prestrukturiranju. Njegova največja konstanta je bila *polarizacija* – delitev političnih akterjev na slovensko levico in desnico. Poleg tega lahko slovenskemu razvoju pripišemo tudi nekatere od značilnosti, ki so jih zaznali v širšem evropskem prostoru – *personalizacijo* politike, *medializacijo* in *informalizacijo*.⁴²

Poglejmo najprej fenomen levo-desne *polarizacije*. Od kod izvira, na čem temelji njegova percepcija? Vsaj deloma je bila (in je) ločnica odnos strank do preteklosti, zlasti do druge svetovne vojne in povojnega socialističnega obdobja. Pri tem nekatere stranke Jugoslavijo in njeno družbo dojemajo izrazito binarno. Njihov interpretativni vzorec je totalitarno-zgodovinski in preteklost reducira zgolj na dobro in zlo.⁴³

Odnos do preteklosti lahko povežemo z vprašanji *kontinuitete in diskontinuitete* v zgodovinskem razvoju. Navkljub različnim prepričanjem posameznih strank lahko v razvoju po 1990 in 1991 opazimo veliko elementov kontinuitete s prejšnjo dobo ter tudi velike prelome in preskoke, kar je značilno za vso vzhodno srednjo Evropo.⁴⁴ Opazimo lahko še, da stranke s poudarjenim zanimanjem za zgodovino in opredeljevanjem o njej pogosto vnašajo dodatno zmedo v politični prostor oziroma prispevajo k mitizaciji preteklosti. Primerov je veliko. Tako sta se denimo v zadnjih petindvajsetih letih dve stranki z različnih polov sklicevali na dediščino socialdemokratske stranke iz Avstrije, ustanovljene leta 1896. Predsednik SLS je dejal, kako je ponosen, da je naslednik Antona Korošca, na Koroščevo stranko se je nato sklicevala še ena stranka ...

Naslednja značilnost slovenske politike, ki je lastna tudi evropski politiki naše dobe, je *personalizacija* politike. Ta sicer ni novum, saj imamo v povojni Evropi več primerov izrazitih političnih person (npr. Charles de Gaulle, Willy Brandt), a te so bile zmerom posebljene konkretnih vsebin in stališč. Po letu 1990 pa opazimo, da prihajajo v Evropi v ospredje politične osebnosti per se, pogosto brez vsebine (tudi stranko lahko formirajo ad hoc).⁴⁵ Slovenija ni pri tem nikakršna izjema, zdi se, da je le redko katera stranka tako trdoživa, da bi brez večjih pretresov preživela menjavo osrednjega liderja, v katerega so uprti žarometi. Slednji fenomen je

42 Wirsching, *Der Preis der Freiheit*, str. 308–318.

43 Gl. Pullmann, *Konec experimentu*, str. 15–16.

44 Gašparič, O samoumevnosti uvajanja parlamentarne demokracije.

45 Wirsching, *Der Preis der Freiheit*, str. 313–315.

seveda tesno povezan z *medializacijo* politike, ravno tako širšo vseevropsko značilnostjo.⁴⁶ Medtem ko so bili leta 1992 velika novost kampanj jumbo plakati, danes politično dogajanje poteka na najrazličnejših medijskih platformah. Parlament je sicer še vedno osrednje prizorišče politične debate, a mu vse bolj konkurirajo drugi formati. Poleg tega se zdi, da je parlament v bistvu predvsem in zgolj to – prizorišče debate, in ne prostor, kjer se oblikuje politika. Resne politične odločitve se po mnenju ljudi sprejemajo daleč stran od oči javnosti, kar pomeni, da je politika *informalizirana*. Tudi to ni nič novega, poudarili smo že, da so tudi v stari Jugoslaviji in stari Avstriji bila pogosta prepričanja, da se politika kuje za tesno zaprtimi vrati, pogosto ob odsotnosti parlamenta (edina razlika je ta, da so nekoč bili kabineti in kavarne zakajeni, danes najbrž ne več), a tam so frustrirani poslanci naposled pokazali svojo nejevoljo z divjimi obstrukcijami (v naši dobi pa so poslanci preprosto preobremenjeni).⁴⁷

Ob teh ugotovitvah se povezuje med uvodnim Havlovim opozorilom in silnimi protipolitičnimi demonstracijami morda zdi razumljivejša. Nihče (ali skoraj nihče) ni želel načrtno spodjedati zaupanja v parlamentarno demokracijo, do tega je pač prišlo zaradi omenjenih značilnosti politike. Vzročno-posledične zveze ni, kar pa spet sproža nova vprašanja, ki so deloma uprta v prihodnost. Eno prvih se glasi: Je napočil čas konca velikih in zakoreninjenih strank s tradicionalnimi volilnimi bazami? To se ne zdi nemogoče. V zahodnoevropskih državah so volilci leta 2005 v veliki raziskavi javnega mnenja odgovarjali, da so stranke nujne, a zavračali tezo, da naj bi obstoječe stranke zares skrbele za ljudi.⁴⁸ Kakšna je torej alternativa? V parlamentarni demokraciji vendar samo politična stranka, ki pa bo v prihodnje precej drugačna od stranke izpred četrto stoletja. Eden od raziskovalnih izzivov je tako gotovo podrobno proučevanje strankarsko-politične dinamike – ne le navzven, po možnosti tudi znotraj strank. Osvetlitev strankarske dinamike bo končno omogočila boljši vpogled v *decision making process*. Interdisciplinarno sodelovanje pri tem ne sme izostati, saj je problematika večplastna, odgovori pa ne nujno racionalni.

Politika namreč ni šahovska partija, kakor je domiselno zapisal nemški zgodovinar Gerhard A. Ritter.⁴⁹ Nihče ni prisiljen v potezo, ko jo nasprotnik naredi. Politiki so pogosto izgubljeni, pogosto ne naredijo ničesar, pogosto ravnavo neracionalno, konkretni rezultati so mnogokrat neodvisni od njihovih ravnanj. A

---

46 Prav tam, str. 312.

47 Prav tam, str. 311.

48 Prav tam, str. 347.

49 Ritter, *Der Umbruch von 1989/91*, str. 23.

ko napoči pravi trenutek, ga nekateri znajo in zmorejo izkoristiti (in nato svoje ravnanje seveda predstavijo kot rezultat strateškega premisleka).⁵⁰ Faktor časa, kontekst, tako še naprej ostaja bistven element analize, brez katerega ne moremo zares razumeti politike.

Viri in literatura

Bösch, Frank in Jürgen Danyel. Die Zeitgeschichtsforschung und ihre Methoden. V: Bösch, Frank in Jürgen Danyel (ur.). *Zeitgeschichte – Konzepte und Methoden*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2012, str. 9–21.

Čepič, Zdenko, Filip Čuček, Jure Gašparič, Damijan Guštin, Božo Repe in Uroš Svete. *Prikrita modra mreža: organi za notranje zadeve Republike Slovenije v projektu MSNZ leta 1990*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Zveza policijskih veteranskih društev Sever, 2010.

Dokumentacijsko-knjižnični oddelek Državnega zbora Republike Slovenije, Dobesedni zapis 13. seje I. mandata DZ z dne 9. 11. 1993. Dostopno na: <http://www.dz-rs.si> (30. 5. 2016).

Fischer, Joschka. *Rdeče-zelena leta. Prelomni dogodki od vojne na Kosovu do 11. septembra*. Ljubljana: Didakta, 2011.

Gašparič, Jure. *Državni zbor 1992–2012. O slovenskem parlamentarizmu*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.

Gašparič, Jure. O samoumevnosti uvajanja parlamentarne demokracije v vzhodni Evropi po letu 1989. Referat na simpoziju *Regionalni vidiki tranzicije*. Nova Gorica, 15. 10. 2015.

Gašparič, Jure. *Slovenski parlament: politično-zgodovinski pregled od začetka prvega do konca šestega mandata (1992–2014) - Elektronska izdaja 1.0*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014. Dostopno na: <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:26950> (29. 6. 2016).

Gjuričová, Adéla. Anti-politics and anti-parliamentarism. Václav Havel and the Czechoslovak parliament in the 1990s. Referat na konferenci *European Information and Research Network on Parliamentary History. Parlamentarismuskritik und Antiparlamentarismus in Europa*. Berlin, 7. in 8. maj 2015.

⁵⁰ To je v svojih spomilih prostodušno priznal bivši nemški vicekancler in zunanji minister Joschka Fischer, ko je pisal o tem, da brez finančnega škandala stranke CDU nikdar ne bi bilo rdeče-zelene koalicije, nastale leta 1998: »Sreča in naključje sodita zraven politike kot zrak za dihanje. Marsikaj, kar je pozneje prikazano kot sijajen račun ali dobro premišljena strategija ali pa je od akterjev pozneje vse prepogosto za to razglašeno, v resnici dolguje zahvalo naključju ali kar sreči in manj domnevnomu geniju nosilcev dogajanja.« – Fischer, *Rdeče-zelena leta*, str. 271.

Grah, Matija. Vem za pričakovanja, da bom odkril skrivnosti murgelske kleti. *Delo*, 30. 10. 2015.

Hvalica, Ivo. *Zadnja replika*. Ljubljana: Promag, 2002.

Jović, Dejan. Razlozi za raspad socijalističke Jugoslavije: kritička analiza postojecih interpretacija. *Reč*, 62, junij 2001, št. 8, str. 91–157.

Lindenberger, Thomas. Vergangenes Hören und Sehen. Zeitgeschichte und ihre Herausforderung durch die audiovisuellen Medien. *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History*, Online-Ausgabe, 1, 2004, zv. 1, str. 72–85. Dostopno na: <http://www.zeithistorische-forschungen.de/1-2004/id=4586> (8. 6. 2016).

Metzler, Gabriele. Zeitgeschichte: Begriff – Disziplin – Problem, Version: 1.0. *Docupedia-Zeitgeschichte*, 7. 4. 2014. Dostopno na: <https://docupedia.de/zg/Zeitgeschichte> (1. 6. 2016).

Parliaments and Methodology: Anthropological, Discourse-Oriented and Digital Approaches to Parliamentary History. Helsinki and Jyväskylä, Finland 12–14 June 2014. Dostopno na: https://www.jyu.fi/en/congress/parliaments-and-methodology/program/EuParl_Programme.pdf (1. 6. 2016).

Potrč, Miran. *Klic k razumu: spomini*. Ljubljana: Modrijan, 2014.

Pullmann, Michal. *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011.

Ribičič, Ciril. *Siva tipka 074*. Ljubljana: Enotnost, 1995.

Ritter, Gerhard A. *Der Umbruch von 1989/91 und die Geschichtswissenschaft*. Bayerische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 1995, zv. 5, München: C. H. Beck Verlag, 1995.

Rödder, Andreas. 21.0. *Eine kurze Geschichte der Gegenwart*. München: C. H. Beck, 2016.

Suk, Jiří. Od nezmožnosti politiky k politice jako umění možného: Paradohnní život občana Václava Havla v letech 1969–1992. V: Gjuríčová, Adéla in Michal Kopeček, (ur.). *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2008, str. 16–51.

Toš, Niko (ur.). *Vrednote v prehodu VIII. Slovenija v srednje in vzhodnoevropskih primerjavah 1991–2011*. Ljubljana, Wien: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, IDV-CJMMK – Edition Echoraum, 2014.

Wirsching, Andreas. *Der Preis der Freiheit. Geschichte Europas in unserer Zeit*. München: C. H. Beck, 2012.

